

Dienes Ottó  
**„HA MÁR VALÓSÁG  
 VAGY, SEMMIVÉ NEM  
 LESZEL”**

**Kovács Sándor Iván: „Eleink  
 tündöklősege”**

Kovács Sándor Iván országosan ismert filológus, a Zrínyi-kutatás egyik legjelentősebb egyénisége. Számomra első Zrínyi-tanulmányát a SOMOGY című kulturális folyóiratban olvastam, az 1991. november-decemberi számban.

A szóban forgó tanulmány címe „*Kerék kő, „kerék rét”*” volt. Nem szerepel a jelen kötetben, de fejtegetésem elején hadd induljak ki ebből a kis remekműből, hiszen már itt tetten érhettem azt a fajta irodalomtudósi-pedagógusi attitűdöt, amely rányomja bélyegét szóban forgó kötetünkre is.

A tanulmány kellemes, inkább novellába illő lírai prelűddel kezdődik. „Egy július eleji szép nyári délutánon ülünk a legzöldebb, a legvirágosabb, a legtöbb szeretettel gondozott szigetvári terasz-kert, a Ravaszdi Lászlók erkélyére telepített virágoskertjének árnyékos hűsében: ezt a mostani Zrínyi-konferenciát tervezgetjük”, majd kicsit később ezt teszi hozzá: „én is eldicsekszem azzal, ahogy a mi kis két gyümölcsfás zuglói kertünk nevezetessége egy különös nevű malomkőasztal, aminek öreg kerek követ ősrégi nyaralás ajándékszákmanyaként hoztam haza három-négy éve a nagyrákosi Felsőszerről”.

Hogyan függ össze mindez a szigorú értelemben vett tanulmánnyal, kérdezhetnénk. Egyszerű: a tudós kertjében az őt megillető helyre került „malomkőasztal”, „az öreg kerek kő” révén. Mert ennek „az öreg kerek kő”-nek nosztalgikus s egyben filológiai-etimológiai aurája is van, és vonzásától nem menekülhet a kutató. Engedtetsek meg tehát még egy rövid idézet: „Ezt a kerek követ én *kerék* kőnek hívom - mert a költő is így nevezte volna. Azaz nevezte is a Szigeti veszedelem VI. énekének 88. versszakában...” Nem folytatom tovább, hiszen ennyi is elég annak bizonyítására, hogy a líraiság hogyan olvad össze szerencsésen az úgynevezett „száraz” filológizálással. Éppen emiatt is üdítő olvasmányok Kovács tanulmányai és (filológiai) esszéi. Jómagam úgy mernék fogalmazni, hogy képzelet, fantázia, intuíció, a filológus- mester szaktudása éppen úgy fegyvertárába tartozik, mint a mákszemnyi tényvalóságból kiindulás (a „malomkő” persze nehéz, de mégiscsak parányi megfoghatóság), annak a filológiai-etimológiai csapdába ejtése (ez, tudom, költői megfogalmazás).

Kovács Sándor Iván - habár néhány esetben (főképp a jelen könyvet figyelembe véve) tud szarkasztikus, gunyoros, sőt finoman rosszmájú is lenni - csak a téma teljes mélységű feltárása után mondja ki

a végszót. Hogy mennyire nem óhajt az egyetlen végítélet-kimondó lenni, emeljünk ki a tanulmányokból néhány kitétel, amelyek bizonyítják, hogy a szerző erősen toleráns (néha még magával szemben is): „érzésem (s nem nyelvészeti ismereteim) szerint mintha”; „úgy vélem”; „tétélezem fel”; „a magyarázónak az esetleges melléknévi értelmet sem szabad véka alá rejtenie” (mondja, miután kijelenti: „A *Szigeti veszedelem*-beli kerék rétét én tehát így magyarázom: 'erdei rét, tisztás'). Továbbá: „nem kárhoztatom [sic!] tehát azt az értelmezőt sem, aki szerint... [...] Még irodalmi (imitációs) támasztékot is kínálok ehhez...” - az ellenvéleményhez! A lehető legteljesebb igazság megközelítésének igénye mindig lankadatlan Kovács Sándor Ivánban.



Maga a szóban forgó kötet külső formáját tekintve is tetszetős, a fedőlapokat Ferenczy Béni Zrínyi-témájú rajzvázlatok teszik érdekessé. A tizenkét tanulmány fele-fele arányban Zrínyi-témákat, illetve egyéb filológiai esszéket foglal magába. Merném mondani, hogy - speciális szakmai vonatkozásuk ellenére - ezek az írások az értőbb nagyközönség számára is élvezhetők, különleges „csemegék”. A szerző irodalmi alkotások olyan rejtett kincseit hozza felszínre - nem is szólva a gyönyörű magyar nyelv drágaköveiről -, amelyek tárgítják irodalomtörténeti szemléletünket, érzékenységünket.

A prím szerep a Zrínyi Miklóssal kapcsolatos tanulmányoké, természetesen. Olvasásuk közben döbbenünk rá, hogy az író-költő-hadvezér Zrínyi fő- és egyéb művei milyen mélyen befolyásolták a korabeli, de a későbbi századok magyar írástudóit is. Kovács valóságos imitáció-hálózatot bontakoztat ki (a korabeli imitáció nem plagizálást jelent, erre a szerző külön felhívja a figyelmet). Ezzel a témával hét tanulmány foglalkozik, de részletekbe nem bocsátkozom, hiszen az írások olyan bőségesen ontják a filológiai és etimológiai felfedezéseket, hogy összefoglalásuk nem lehetséges jelen írás keretei között (Külön élmény a Gyöngyösi Istvánról szóló tanulmány, de Eszterházy Pál költészetének felfedezése is esemény.).

Az, hogy Kovács Sándor Iván éles szemmel figyel - a felfedező gyönyörűségével és izgalmával - egy Koháry-vers gasztronómiai ihlettségére, s ebből remekbe szabott barokk konyhaművészeti tanulmányt - mondhatnánk esszét is - kerekít, újfent bizonyítja, hogy odafigyelése példásan rugalmas és sokszólamú. Az, hogy eddigi szórványos ismereteinken túl láttatja meg velünk a költőnő Rákóczi Erzsébetet, vagy a még kevésbé ismert poétesse Bessenyei Annát, klasszikusunk, Bessenyei György unokahúgát, élővé, elevenné - merném mondani: regényessé - tesz olyan fenoméneket, akik e filológiai exhumálás nélkül a magyar irodalmi tudatból szinte teljesen kieshetnének, micsoda kár, micsoda veszteség lenne! Kovács maga ezt „költészettörténetünkbe beiktató kísérlet”-nek nevezi, és pont Bessenyei Annával kapcsolatban. (Mily szép cselekedet, hisz legalább repedés keletkezik imígyen a

poetai phallokrácia védfalán is!) S aki köré - magában az esszében - izgalmas szerelmi történetet is sző példásan finom lelki érzékenységről és beleérző-képességről tanúbizonyságot téve újfent. A *Szerelem és halál* c. fejezetben mondja némi gunyorossággal, mivel érzi, hogy kievezett a filológia felségvizeiről: „Ilyen ponyvaregényes alcímmel kell utalnom az idegenvezetők, helytörténészek, múzeumőrök által ma is életben tartott Bessenyei-hagyományra, mert az különösen úgy tartja: György és Anna szerették egymást”.

Hogy a jó filológus valóban „hosszú, méla lebben áll” a nemes vadra várakozván türelemmel, remek módon bizonyítja a „Toldi Miklós Budapesten [*Arany János fővárosélménye*]”, amely a kötet egyik jelentős darabja. Nos, a téma az utcán hever, avagy „az újraolvasás [vadászás! D.O.] közben tűnt fel nekem, hogy bár Arany a *Toldi*-ban rendre mindig Budát vagy Pestet ír, egyszer kizökken a hiteles megnevezésekből, s történelmietlenül elszóllja magát: Buda vagy Pest helyett a *Budapest* fut ki tolla alól.” Arany tehát a két szót valamiféle látnoki transzpiliatban egybeírja. Kovács helyesen ismeri fel, hogy mivel a »Toldi a nemzeti összefogás, egység megtestesítője« alap gondolatból kiindulva a „*Budapest* ekképpen hordoz s jelképez összefogásvágyat, egységakaratot”. De nem is kimondottan ez a steril lényegiség a veleje magának az írásnak, hanem újfent az izgalmas és szellemes feltáró munka, amely révén megvilágosodik előttünk fővárosunk nevéhez fűződő kalandos filológiai utazás. Amelynek folyamán, teszem hozzá, az Arany-korabeli város is leplezetlenül feltárul előttünk inkább reális, semmint biedermaieres arculatát fellebbentve.

A *Thaly Kálmán a kriptában* a maga nemében, A remekmű, *grand-guignol* díszletezéssel. A pszeudo-kurucversek szerzője, Thaly Kálmán körül kialakult kultusz szétfoszlatásához a gúny, sőt már a szatíra fegyvereit is felhasználja. Olyannyira, hogy a Kovács-féle filológiai „szőnyegbombázás” (megint elnézést) alól szegény Thalyt már sohasem lehet épkezláb „Kuruc Kálmán”-ként kimenteni. Fájdalom, de nincs mit tenni a tudósi fegyverzet ellen.

A múlt század végi, paroxizmusig, sőt pszichózisig fokozódó kuruckodásról csak egy apró részletet a műből: „És megkezdődik a szétesés felé tartó történelmi ország urinak utolsó nagy romantikus közjátéka; az álkuruc mámor tetőpontjára hág; visszatér hazájába Rákóczi, a bujdosó fejedelem. Az urak hozzák és kísérik. Akik nyitott szívvel, őszinte áhítattal várnák, azokat elverik a koporsótól. A fejedelem »főlegénye«, Thaly - »kuruc ruhában, oldalán Eszterházy Antal kardjával, csákóján Bottyán forgójával«, óraláncán az aranyfogalatu ereklyével - ott feszít a főmenetben, s minduntalan könnybe lábad a szeme...” stb.

Úgy tűnik, a jó Filológus igazságosztó Pankrátor is: egyik kezével mennybe emel, a másikkal pokolra sújt. Neki van igaza!

(Balassi Kiadó, 1996.)

## Bozsik Péter EGY MÁSKÉNT GOMBOLKOZÓ

(Zeke Gyula: *Idősb hölgy három ujjá vállamon*)

Egy másként gombolkozó, árnyas konzervatív, akit még azok sem nevezhetnek posztmodern nyikhajnak, akik esetleg nem kedvelik e könyv íróját, vagy annak alteregó-főhősét, Broccoli Atanáz. Sőt mi több, egyáltalán posztmodernnek sem, nemhogy nyikhajnak. Mert nem egy felhőtlen, semmirekellő fiatalember ő. Legalábbis nem ez derül ki a mondataiból. Ha meg mégis az lenne, akkor tévedni tetszettem, de ez is azt bizonyítaná, hogy nem keverhető össze az irodalmi szöveg az élettel, azaz a fránya valósággal.

Zeke Gyula novelláinak felhangját alaposan meghatározza Kosztolányi, Csáth, Cholnoki Viktor, Krúdy ismerete. Csáth és Kosztolányi neve többször is megemlítődik: „Baja felől, Szabadka felől hús illat, Csáth illat, Desiré-illat” - írja például a *Vonaton* c. novella utolsó mondatában. Zeke Gyula roppant mértéktartó, soha nem harsány, és véletlenül sem retten meg egy-egy erősebb kifejezés használatától, ha mégis elragadtatja magát, akkor azt megfontolt dülöngéssel teszi, mint a Broccoli által kedvelt részeg-típus, amelyik nem kurjongat, nem hözöng, bár részeg, mint a csap, de állja a sarat, és csak a gyakorlott szem veszi észre rajta az ital hatását.

Egy másként gombolkozó, árnyas konzervatív, aki világosan, érthetően mondja el Broccoli Atanáz barátságainak, szerelmeinek, életbölcseiségeinek (merthogy ilyen is van!), kávézásainak, sörözéseinek, utazásainak, élményeinek és élménytelenségeinek történetét. Sokszor csak szavak felsorolásával vagy egy-egy tömondattal jelzi a sztorit. Cinkossá tesz, magának az olvasónak (ez esetben nekem) kell továbbgondolnom az eseményt, visszamennem a gyerekkorba (ha arról van szó), és emlékeznek, mi is volt az a „kedv, undor, évődő puncivizsgálat”, vagy a „lőszar-analízis guggolva”. Visszamentem, nem esett rosszul, tetszett, ahogy vitt. Mert a történetek nem kivételesek, nem is nevezhetők kalandosaknak, a kalandnak abban az értelmében, amilyenek mondjuk *Almanchich Amúzióval* történetek volt. Ezek a történetek, történettöredékek mindannyiunkkal megtörténhetnek, megtörténhettek volna. (Mit e feltételes mód! Meg is történtek!) Ahogyan elmondja az a lényeges; a végén már az is érdekessé válik amit mond. Mintha nem is érdekelnék az írói fogások. Egyáltalán: a pontos fogalmazáson kívül semmi sem érdekli.

Milorad Pavic mondja egy interjúban: „Az embereknek mindig, minden korban szükségük van titkokra. A titok nagy hajtóerő, és vonzza, hajtja az emberiséget ösidóktól fogva. Manapság látszólag eltűntek a titkok. Én azonban nem így gondolom, s ezt igyekszem kimondani könyveimben.”

Ez azonban nem érdekli Zeke Gyulát. Neki, ha vannak titkai, akkor azok az ízek, a szagok, a látvány birodalmában lelhetőek föl. Ezt igyekszik a mondatok segítségével leleplezni. Mért, hogyan, minek úgy és éppen úgy hatnak érzelmeinkre, ahogy. Mitől szép egy női segg, és mitől nem, ha már nem is segg, csak fenék, nem tompor és nem far. Valami melankolikus derű (ha van ilyen) sugárik mondataiból.

Azt gyanítom, Zeke ugyanúgy ír, ahogy focizik. Nem durva, de kemény, csak a játékra koncentrálna, teljes lényét beleadja, nincsenek számára fontos és kevésbé fontos meccsek, de soha nem veszi el a fejét; futballozás közben nem a novelláin jár az esze. És megfordítva - hacsak nem a fociról ír.

Szóval egy másként gombolkozó úriember, árnyas konzervatívizmussal, aki most már élete végéig vállán érzi idősb hölgy három ujját.

(JAK - Balassi Kiadó, 1995.)